

התחדשות ההלכה : חורבן או התחדשות

ערב השקה לספרו של ד"ר מאיר רוט – אורתודוקסיה הומנית: מחשבת ההלכה של הרב פרופ' אליעזר ברקוביץ'

הרב צחי הרשקוביץ:

הערב באתי לדבר על פרופסור אליעזר ברקוביץ' שתרם תרומה כל כך משמעותית להתפתחותה של ההלכה, בין אם אנחנו מדברים על ההתגבשות של ההלכה ובין אם מדברים על התפתחותה. וכשאנחנו באים להעריך את תרומתו של הרב פרופסור קשה מאוד להפליג בסופרלטיבים. יחד עם זאת, הוא גיבור טרגי. כי מעט מאוד אנשים בארצנו הקדושה מכירים את מפעלו. ברוך ה', רוב הקהל כאן מכיר אותו. אבל ברוב בתי הכנסיות כאן בארץ אני בספק אם נוכל למצוא אדם אחד שמכיר, ונשים בצד מישוהו שקרא ספר שלו. לא נמצא אדם אחד ששמע על האיש. אם ננסה להבין מה הרב ברקוביץ ניסה לבשר לדור, מה הניע אותו ממש מצעירותו, הרי שללא ספק מדובר במתח שבין אלוהים ואדם. במתח הקונסטרוקטיבי שבין אלוהים לאדם. אחת הדיס-פוזיציות הראשונות שמלמדים בחוג לפילוסופיה, זה שלא לכל שאלה יש תשובה. ולפעמים צריך לתת לשאלה להדהד. המתח שהרב ברקוביץ חווה בנושא הזה הדהד זמן לא מעט. אולי ננסח את השאלה בצורה אפלטונית: מה זו הלכה? לפני שנשאל את חורבנה או לידתה, נצטרך לשאול קודם מה היא הלכה? הדרך היותר נכונה לגשת לדיון יהיה מתוך הרמב"ם, בסוגיית ההשגחה. אחת הסוגיות שגרמה לפולמוס רב על תורתו של הרמב"ם. מה שברור אצל הרמב"ם, היא שההשגחה הפרטית קיימת אצל האנשים שמשתמשים בשכל שלהם. השאלה היא כמובן, מה היא השגחה הפרטית? הרמב"ם מלמד אותנו שהשכל האנושי זו מתנה אלוהית. הוא כותב את זה מפורשות: "שפע אלוהי". מדובר במתנה שלרוב מוחלט של הברואים אין אותה. האדם שמשתמש בשכל שלו, אכן זוכה להשגחה מאת הבורא. לא אוכל מאכלים שאינם בריאים, מנחל אורח חיים בריא, סביר, הגיוני, לא עצוב יותר מדי או מתלהב יותר מדי. אדם כזה חיי חיים שמאפשר לו ליהנות מהעולם הזה, ולכן במבחן התוצאה הבורא משיג עליו. הרעיון הזה של הרמב"ם מאיר לנו כמעט על הרעיון של פרופסור ברקוביץ – שהנחת המוצא היא שיש מתח בין האלוהי לאנושי. הנחת המוצא ההיא, שמה שאני אומר אינו אלוהי, ושמה שהוא אומר אין לו שום קשר לבני אדם. ולכן עיסוקו של הרב ברקוביץ לעיסוק ליחס בין האדם לאלוהי, הכמיהה הזו היא מובנת. כי מה שהרב ברקוביץ מנסה לעשות כל ימי חייו הוא לא להבהיר את המתח, אלא איפה נמצא הקול האמיתי של הקב"ה, איפה נמצא האלוהי. האם האלוהי נמצא רק שם? או שגם פה בינינו? אני חושב שהכמיהה הזו עוזרת לנו גם להירגע, וגם עוזרת לנו להבין אותו ולהבין את התרומה שלו. ברגע שאתה רב של קהילה, אתה מבין שאין דבר כזה שהכול נמצא שם – או פה. יש רק בן אדם אחד בתנך שכתוב שהוא יודע דעת עליון, הוא בלעם, וגם הוא אומר את זה על עצמו. האם בכל פסיקת הלכה שלי אני נמלך בקב"ה? לא נוכל להגיד זאת, אלא אם נגיד שבכל דף גמרא אני מתייעץ בקב"ה! אני לא מעלה באוב את רבי יוסף קארו, או את רבה, אבל גם דעתם האישית לא מעניינת אותי אפילו! מה שחשובה לי היא התרומה שלהם. בסופו של דבר, יש פה היועצות בבורא. קולו של הקב"ה מהדהד בעולם. וכאשר מבינים, שכל מפעלו, ניצב שם בכמיהה ובחתיירה לגילוי קולו של הקב"ה, אחרי שמבינים את זה מקבלים הבנה מאוד מעמיקה להבנות הכי רדיקליות שלו, הכי משמעותיות שלו. אני רוצה לסיים, ולהגיד שהייתה לרב ברקוביץ' את האינטואיציה הנכונה לזהות ולאחר את הקול האלוהי. לא רק לחתור אליו ולשמע אותו, אלא גם לגלות אותו. המקום שבו הוא גילה אותו, את הקול האלוהי, הוא דווקא בחוויה של החיפוש. מי שאומר שיש לו את המקור האלוהי, כנראה שאיננו חווה את הקול האלוהי ממש. המטרה שלי היא להיות יהודי חושב, חולם, ולא נוצרי פונדמנטליסטי – ולא יכול להיות להניח שהקב"ה זרק אותנו לאפילה והפסיק להתעניין בנו. וכשאני אומר רעיון חדש, וטוען כי זהו קולו של הקב"ה, חובת אלו שחולקים עלי להוכיח שאני טועה! כי מה שהיה בעבר, לא היה היום. ומה שהיה היום, לא היה בעבר. בבית דין, כשלא יודעים מה ההלכה, יוצאים ורואים מה העם עושה, ולפי זה מכריעים! תודה רבה לכם.

הרב מיכאל אברהם:

הרב צחי שרטט מסגרת כלשהי, ואני אנסה להוריד את זה לקרקע. אני חושב שהכותרת כאן קצת תמוהה, וזה לא חורבן או התחדשות. לדעתי כולנו נלך להתחדשות ונתרחק מהחורבן. אני אנסח כותרת חדשה: "שינויים בהלכה: חורבן או התחדשות?"

כשאנחנו שואלים את השאלה הזו, כבר הנחנו משהו. בעצם שני השאלות האלה מביאות לשאלות תאולוגיות. אני לא רוצה להתחיל בשאלה של לאן הדבר יביא, אלא אני רוצה להתחיל בהאם צריך לשנות בכלל? לא להתחיל מיד עם ההשלכות, ו להתחיל קודם בהאם צריך: שלוש שאלות שצריכות להישאל: 1. האם צריך לבצע שינויים?

2. האם אפצר לבצע שינויים?
3. באיזה מדיניות צריך לשנות?

כמסגרת כללית של הדיון, נציג את שלושת הרמות האלה. אם כן, כשכל אחד מדבר צריך לבחור באחד מהרמות האלה, ובהתאם לדבר. ובכל דיון צריך לדבר על כל מישור ומישור, ולגשר ביניהם. ברגע שמנסים לדבר עליהם, ברוב הדיונים מדברים באחד מהן. אני חושב שכך באופן מידי מפספסים את השאר. אולי עוד הערה אחת שמשלימה את העניין הזה, היא האם כשמישהו מעלה את הדיון של שינוי בהלכה, דנים בהאם זה נכון להקל ולהחמיר, להיות שמרן או חדשן. לדעתי, אף אחד מהארבעה אינו נכון. צריך לעשות את הדבר הנכון, ולכן הקטגוריות האלה בכלל לדעתי לא רלוונטיות. השפה הזו לא מנהלת נכון את הסוגיה או את מה שיוצא ממנה. כשמדברים על סוגיות בהלכה, הדיון במושגים כאלה לא רלוונטי, ואולי הוא יעזור רק להיסטוריונים ולחוקרים המטא הלכתיים. ובפסיקת ההלכה אסור להשתמש במושגים האלה. בעצם מה השארתי לנו?

השלב הראשון הוא: האם צריך לשנות? יש גישות פונדמנטליסטיות, לא רק במובן הנוצרי, שלא. באופן קטגורי לא. אין מה לשנות דבר מושלם, רק אפשר לרדת. השאלה אם צריך לשנות התחושה שלי היא שכן. יש תחושת חנק, מצוקה, שעולה בהרבה מאוד הקשרים. והמינון של נקודות המצוקה הולך וגדל עם הזמן, ונדמה לי שהקצב הוא אקספוננטציאלי. כל דור ודור כמות המשברים הולך וגדל בקצב שהולך וגדל. העולם משתנה, הטבע משתנה, ואם נדבר בunderstatement נגיד שההלכה צועדת בקצב שלה. וההפרש הולך וגדל בכל דור ודור, ולכן תחושת החנק הולכת וגדלה. וזה לא בגלל הרפורמים הרשעים, והתחושה שבעבר היתה בקטן, היום היא בגדול. לא רק הרצון של אנשים לפרוק עול, אלא שורש העניין הוא שיש פער שהולך ונפתח בתאוצה מאוד מהירה, בין ההלכה לאנושות. יש כמה גישות: גישה א' – יש פער, צריך לעשות שינוי. ואז הולכים לשאלה השנייה, ואז האם אפשר לשנות? וצריך להבהיר שתחושת החנק כשל עצמה היא לכל היותר חיפוש סיבה לאפשרות לשנות. יש שתי אפשרויות להבין מה משמעותה של תחושת החנק. הרבה פעמים אנשים לא מבינים את עצמם, ולא מביעים את תחושת החנק הזה נכון. החנק הזה מובעת בצורה לא נכונה: אני לא מדבר על החנק של העולם שנחסך ממני. אני מדבר על החנק של אלה שרוצים לעשות את רצון ה'. על אותו אחד שאומר שהוא לא עושה את דבר ה'. שהוא לומד הלכות שיש בהן עובדות מדעיות מהאלף הקודמת, ובכל זאת לא ניגע בה. למרות שמדובר בחומרה, אם הרעיון הוא מלפני אלף שנה, הוא גם היום, אז זה החנק. החנק עליו אני מדבר הוא החנק האינטלקטואלי. לדוגמה מעמד האישה. וזה לא בא כי חז"ל טעו, אלא כי חז"ל לא הכירו את המצב שלנו היום. עוד דוגמאות הם חרשים, קטניות, יום טוב שני, וכו'. יש דברים פורמליים בהלכה, שמתנהלת בלי שום קשר לעולם האנושי. ולצערנו, היום מדובר בהרבה יותר דברים כאלה.

בפילוסופיה של המדע, מתי מחליפים תיאוריה? לא ברגע שיש עובדה שסותרת אותה, כמו שפופר אומר, אלא יש רדיקולציה. פופר טען שתיאוריה מדעית איננה ניתנת להוכחה אלא רק להפרכה – וההפרכה הראשונה שנראה היא זאת שתפיל את התיאוריה. היום, במדע, כשיש ראיה שלא מסתדרת עם התיאוריה, משכללים את התיאוריה עד שהיא תתאים. ומתי מוותרים עליה? ברגע שמגיעים לכמות בלתי נסבלת של שכלולים. אז מחליפים תיאוריה.

מהי ההלכה? – ההלכה היא עקרון הגשר, ולא הנסיבות או המטרה. הגשר הוא נצחי, השטחים והרבדים ביניהם היא מחברת יכולים להשתנות. את הדבר הזה צריך לשמר, וכל השאר יכולים לשנות. השאלה הבאה היא כמובן: האם אפשר לשנות? הרמב"ם כותב בתחילת הלכות ממרים, בהלכות דאורייתא צריך בית דין אחר להתירו. ובדרבנן צריך בית דין גדול גם במקרה של הלכה שנוצרה בעקבות מצב של תקופה – צריך בית דין גדול יותר. ובהגדרה של אפשרי, בגלל ירידת הדורות. לכאורה קיבלנו תשובה שלילית, אבל לדעתי צריך להיזהר מאוד מכללים בהלכה. השאלה האחרונה שבה אסיים: היא שיקולי המדיניות. נגיד שצריך ונגיד שאפשר, כעת נשאל: מה תהיינה התוצאות? אפוקליפסה? רפורמה? צריך לזכור דבר אחד: שגם לצד השני, להפך, יש מחיר. מצד שני, אם לא נעשה שינויים, היא תתפרק עוד יותר מהר ועוד יותר חזק. ומעבר לשאלה של מה שיקרה, יש לשאול מה יקרה אם נשאר. למה לתת לשיקולי המדיניות להכתיב לי מדיניות שאינה נכונה מבחינה הלכתית! מי שרוצה לשמר, חובת הראיה היא עליו. מפני שהוא דורש ממני לעשות דבר שאינו נכון.

הרב נריה גוטל:

נדמה לי, שנקודת המוצא לערב הזה היא אי נוחות. כתיבה ודיבור על חוסר התחדשות בהלכה יוצרת או נובעת מהאי נוחות הזו. הסיבה למסיבה היא אמנם הספר, אבל השאלה של ההתקדמות בהלכה היא הסוגיה המרכזית. ללא ספק, אני עם הרב אברהם, שההלכה היא הולכת, וזה מובע במילה עצמה. בתוך ההליכה הזו, צריך להבחין בשלבים, בתהליכים ובתוצאות. אנחנו נמצאים בסוג של נכות הלכתית- אין לי שמץ של ספק שאם היה בית דין היום, היו מבטלים הרבה מאוד דברים. לדוגמה, את היום טוב שני של גלויות. ובכל זאת, בגלל שאין לנו את הדרישות כדי לבטל את ההלכה הזאת כאן, אנחנו מקיימים את זה.

בני סיפר לי על כך שבבית ספר SAR של Modern orthodox, התירו לבנות להניח תפילין בתפילות. לדעתי, זה אפשרי, אך לא רצוי. אני לא רואה שום סיבה לעשות כן. לדעתי, רצוי מאוד שלא לעשות זאת, למרות שהוא אפשרי.

ויש דברים, שהם לא אפשריים, אך הם רצויים מאוד. כל סיפור של גרמא בנויקין, קשה מאוד לבתי דין להתמודד עם הדבר הזה. אם נכנסים למוקצה, למשל, נמצא את אותם דברים. אם בית הדין היה קיים היום, היו מבטלים לנו חלק נכבד מהדברים האלה, ואולי גם מחמירים עלינו בחלק מההיתרים שאנו נוהגים בהם היום.

אני מסכים עם הרב מיכאל אברהם לגבי ההתעסקות במושגים של מחמיר ומקל בהלכה. למרות שהרב עובדיה היה נראה כדמות שמקילה, כתבתי מאמר כדי להתנגח בכתבים שהציגו אותו כאדם חד גווני שרק מקל, ובה ציינתי 6 ו 7 מקרים בהם הוא החמיר, כשאני יכול להבטיח שיש 30 ו 40. ועל כן צריך להוציא את המושגים האלה ומהשיח שלנו.

נקודה אחת אחרונה, לגבי מושג שבעולם האקדמי משתמשים בו: החתימה הספרותית. יש שלבים בהלכה, יש שלבים שהם אתה עוצר ואומר – עד כאן אני לא מבין ולא חולק עליהם. רב אשי רוב היגא סוף הוראה: לא נחלוק עליהם לעולם. דבר דומה נאמר לגבי הרמב"ם, ולגבי רבי יוסף קארו לספרדים, ולרמ"א לאשכנזים. ככלל, האמירה הזו קיימת בהלכה בצורה כמעט גורפת. זה מחזיר אותנו במידה מסוימת לשיחה על חוקי יסוד במדינה, ומעבר לכך זה חלק מהסיסטמה ההלכתית של מקורה של החתימה הספרותית. יש כמה וכמה פוסקים ששאלו מה מקור הפיסוק של החתימה הספרותית אבל לענייני רוב ככל הפוסקים הבינו את החתימה הספרותית, והצמידו אותה לאיזשהו מקום. אנחנו מנסים היום למצוא איך לשמור על הלכה פחות או יותר יציבה, אם התנדדות מידתית.

הערה של הרב צחי (לפני שפנו לשאלות מהקהל, הרב צחי הרשקוביץ ביקש להעיר הערה):

אני חושב שהרב ברקוביץ לא היה אוהב את מה שהוא שמע כאן. גם ד"ר אברהם וגם פרופסור גוטל, הסבירו את מנגנוני ההתאמה של ההלכה למציאות המשתנה. אבל, יגיד הרב ברקוביץ – רבותי! פספסנו את משמעותה של ההלכה! כשהקב"ה הוריד את התורה לאדם, היא היתה כפצצה אטומית. היא שינתה הכל. היא היתה במקורה אמצעי לחינוך האנושות ולקידום תפיסות ערכיות חדשניות בזמן, ולא תגובה שאנחנו צריכים להגיב להם תלמי תלמי. והגיע הזמן שנתזר mode הלכתי של יוזמה ערכית הלכתית אל תוך האנושות – ולא לגרום להלכה להיות ארכאית ורחוקה מהמציאות. ועל זה הוא בונה! שההלכה כל הזמן מגיבה למציאות! בכל דור ודור! אבל למה ההלכה כל הזמן נשרכת מאחור? אולי לא עלינו לשאול אם ההלכה מתאימה לסולם הערכים המודרני, אלא אם ההלכה יצרה את סולם הערכים ועיצבה אותו למודרני והומניסטי יותר.

שאלות מהקהל:

1. איך ההלכה מגשרת בין האדם למופלא ממנו? לרוחני? אני מקבל את הרושם שכל השיח הוא מאוד פורמלי וטכני.
2. מה נחשב לדבר מספיק גדול כדי ליצור שינוי?
3. מה ההבדל כאן בין זה לבין הרפורמה? דיברו על מגבלות, אבל איפה הם בדיוק? אולי מארגני הערב יכלו להביא אנשים שהיו יותר מעוניינים בשמרנות?
4. מה הקשר בין זה לבין הגותו של פרופסור ברקוביץ?
5. אני חושב שזה ברור היום לכולם, שהשינוי בהלכה חוצה בין פוסקים שונים. והדיבור על הלכה כמושג אחיד הוא בעייתי. המסגרת ההלכתית היא מאוד מאוד רחבה. השאלה הזו היא בעצם פרטית של האדם, וכל אדם יצטרך להכריע לעצמו.
6. האם קיימת נקודה כלשהי שמעבר אליה הרב אברהם יסכים לבצע שינויים, ואז אולי תקום כאן דת שלא תזכה אותה כיהדות? או שמא יש מנגנון כלשהו שיכול למנוע את זה?

דיוק של ד"ר קלך-מארגן הערב: על שתי השאלות הראשונות של הרב אברהם אנחנו עונים בקלות: כן. יש צורך ויש אפשרות. אנחנו עוסקים כעת בשאלה השלישית, ולכן הכותרת יכולה להישאר בניסוחה.

הרב מיכאל אברהם:

ראשית, אני חושב שתיאור דבריי של הרב צחי לא היה מדויק. ושהמצב העכשווי הוא הגורם לשינוי. שנית, כמה וכמה מהשאלות הסתובבו סביב זה שנשארנו ברובד כללי ולא ירדנו לקטנות. פה אני צריך להתנצל, וזה לא מה שאמרת. אני באופן כללי לא אוהב פאנלים, כי בעשר דקות אדם לא יכול להגיד את משנתו. חד משמעית אני חושב שהרבה מאוד מהדברים אפשריים. יש הרבה ויכוחים על מה אפשר לשנות, ואחד החולאים של השיח ההלכתי הוא שחוסר הנכונות לשנות הופכת להיות איסור. הם משתמשים במונח הלכתי כדי להביע דעה הלכתית.

שורש העבודה הדתית היא שהציות הוא על ראש שמחתנו, ואני חושב שהוא צריך תמיד להיות שם. אני צריך תמיד לשאול למה עליי לציית, ולאן להתקדם. אני מאוד ליבוביצי'אני בעניין הזה. עבודת ה' היא עשיית דברים שלא בהכרח אסכים איתם.

שאלו מה ההבדל ביני לבין הרפורמה? כי השאלה הזו לא מעניינת אותי בכלל. גם אם תקראו לי רפורמי, אז תקראו לי כך. יש הצעות שהן נכונות שבאות מבתים רפורמים, והצעות לא נכונות מצד אורתודוקסים. צריך להסתכל על ההצעה עצמה, ולא על מי שמציע אותה. ואם הרפורמים יעשו דבר נכון, אז אני איתם.

הרב גוטל:

אני והרב אברהם חלוקים באופן משמעותי בנושא הזה של הציות להלכה, ורואים את הדברים בצורה אחרת לגמרי.
אני לא מסכים עם דבריו של הרב צחי בכלל.
ראשית, ע"פ תורת היחסות של איינשטיין זה תלוי במי מסתכל. היוצר או המגיב, זו עניין של פרספקטיבה. אני מסכים לחלוטין שחסרה הסברה של שפת ההלכה, וצריך לדבר עליהם. השיח ההלכתי נראה טכני וסטרילי, ולא נראה עוסק בגופם של דברים ובמהותיות. ובאמת יש אתגר גדול לפוסקים לדבר ב"שפת בני אדם".
אני מסכים לענייני הדברים שהרב מיכאל אברהם אמר לגבי הרפורמה, אך הסיבה לפירוד עלולה להיות באמונה בתורה מן השמים.

הרב הרשקוביץ:

לדעתי השאלה הכי מעניינת היא בחירת הרבנים: הדמוקרטיזציה של ההלכה. השאלה הזו דורשת התעסקות עמוקה מאוד, והיא מיינתרת באופן ישיר ועקיף חלק אחר מהשאלות שנשאלו כאן.

בכך הסתיים הפאנל.

דברי סיום: ד"ר מאיר רוט:

אני רוצה להתחיל מאחת השאלות שנשאלו מהקהל, של איפה הרוח? איפה העוצמה הרוחנית והדתית של הדת היהודית? הרבה פחות מעניינת אותנו ההלכה הפורמלית. אתחיל בחוויה אישית של איך הכרתי את ברקוביץ'.
הייתי בשבת בנחלים, וגיליתי את הספר אמונה לאחר השואה של ברקוביץ, וזה לא היה ספר אפולוגטי. ומבחינתו השואה זה בדיוק איוב, ולא מרגיש צורך להצדיק את הנעשה.
הזעקה שהרכיבה את התפיסה של ברקוביץ היא שההלכה לא יכולה להיות דבר לא מוסרי! יש כאן עניין של איזשהו מישור משותף בין החשיבה האנושית, של רוחניות אמתית, ובין הפורמליזם.
האם אנחנו יכולים להיות מובילים של האנושות? בזכות ההלכה אנחנו צריכים לבנות מחדש סולם ערכי חדש שיקדם את האנושות, ולא ימשך אחריה אחורה.
הרעיון הזה של לחייב את אנשים ותו לא כבר קיים, וליבוביץ' הוא הדוגמה הזו, לדבריו: הוא אפילו מוכן להיות לא מוסרי. בשיחות על פילוסופיה וערכים עם פרופסור אליעזר רביצקי, הוא אומר: "אדם יכול להיות או דתי או אנרכיסט, הומניסט, קוסמופוליט, ואתאיסט. " הוא לא מציע לנו דרך ביניהם. ואילו ברקוביץ' מנסה לגשר ולבנות, כשם הספר, אורתודוקסיה הומניסטית.

תודה רבה לכם.